

**Հանրապետական մանկավարժահոգեբանական կենտրոն
«Հանրակրթական դպրոցների ուսուցիչների և ուսուցչի օգնականների
դասավանդման հմտությունների զարգացման ապահովում» ծրագիր**

Հ Ե Տ Ա Չ Ո Տ Ա Կ Ա Ն Ա Շ Խ Ա Տ Ա Ն Ք

Դպրոց՝ Տափերականի միջնակարգ դպրոց

Առարկա՝ Հայ գրականություն

**Թեմա՝ Բնությունը և մարդը Համո Սահյանի
ստեղծագործության մեջ**

**Վերապատրաստող, մենթոր՝ Մարինե Չարոյան
Ուսուցիչ՝ Քրիստինե Կիրակոսյան**

Արարատ 2022

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածություն _____	2
ԳԼՈՒԽ 1. Բնությունը և մարդը Համո Սահյանի ստեղծագործության մեջ _____	3
Եզրակացություն _____	9
Օգտագործված գրականության ցանկ _____	11

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականությունը: «Մարդը բնություն է, բնությունը՝ մարդ»: Համո Սահյանի պոեզիան դրա վառ արտահայտությունն է: Բանաստեղծը երկար ճանապարհ է անցել՝ իրեն բնության մի մասնիկը զգալու և նրա հետ ու նրա միջոցով հավերժելու համար: Ինչպես ինքը՝ Սահյանն է խոստովանել՝ սկզբում նա բնությունը տեսել-զգացել է իր միջոցով, ապա հասուն տարիներին ձգտել է իրեն հասկանալ բնության միջոցով: Սա մի ամբողջ թռիչք է նրա բանաստեղծական մտածելակերպի մեջ:

Համո Սահյանի պոեզիայում քարերը հայի սիրտ ու հոգի ունեն: Նույնիսկ իր պաշտելի և իմաստուն Իսաչի պապի ու ծանրանիստ, մամռակալած ժայռի միջև նմանություն է տեսնում բանաստեղծը: Պետք է ասենք, որ, բացի թախիծով շաղախված լույս ճառագող Ակսել Բակունցից, մեր գրականության մեջ, մասնավորապես պոեզիայում ոչ ոք այնպես չի հասկացել հայոց քար ու քարափների, ասել է թե՛ մայր բնության լեզուն, ինչպես Համո Սահյանը:

Սահյանական պոեզիայում Հայաստանի քարերը ոչ թե ծանր ճակատագիր են, ոչ թե անեծք, այլ օրհնանք են, քարե աղոթք են, անսասան հիմք են ու արծվաթռիչք, քարե սիմֆոնիա, թև-թիկունք, տուն-ամրոց են, մեր փրկությունը:

Բնությունը՝ որպես թեմա, հենց սկզբից հարազատ է եղել Համո Սահյանի բանաստեղծական մտածողությանը: Տասնամյակների ընթացքում նա գրել է բնության մոտիվը վերարտադրող հարյուրավոր բանաստեղծություններ: Համանման երևույթների հաճախակի հոլովման պատճառով նրա պոեզիայում գոյացել են բնության պատկերմանն առնչվող որոշ հոգնեցուցիչ նշաններ՝ կրկնություններ, թվարկումների գերառատություն, առկա խնկարագրություններ:

Աշխատանքի նպատակը: Աշխատանքի նպատակն է ներկայացնել բնությունը և մարդը Համո Սահյանի ստեղծագործության մեջ:

Աշխատանքի մեթոդական և տեղեկատվական հիմքերը: Աշխատանքում առաջադրված խնդիրների լուծման համար մեթոդական հիմք են ծառայել մի շարք հեղինակների կողմից իրականացված հետազոտությունները, հրապարակված գիտական աշխատությունները և դրանցումներ կայացված տեսակետները:

Աշխատանքի կառուցվածքը և ծավալը: Աշխատանքը բաղկացած է ներածությունից, մեկ գլխից, եզրակացությունից և օգտագործված գրականության ցանկից:

Աշխատանքային տեքստը կազմում է 16 տպագրական էջ:

ԳԼՈՒԽ 1.

ԲՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՄԱՐԴԸ ՀԱՄՈ ՍԱՀՅԱՆԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆՄԵԶ

Համո Սահյանի գրականության ակունքները հայրենի Լոր գյուղում են: Այնտեղնա անցկացրել է ընդամենը տասներեք տարի, բայց հետագա ողջ ստեղծագործական ուղին մի յուրատեսակ վերադարձ է դեպի մանկություն՝ այդ կարճ, բայց հիշողություններով ու ապրումներով հագեցած շրջանը: Այս իմաստով Սահյանի պոեզիան համեմատելի է թերևս ամենաշատը Հրանտ Մաթևոսյանի գրականության հետ:

Լորը ինքնին բանաստեղծական է, բայց ծննդավայրի գեղեցկությունների, զանգեզուրյան խորհրդավոր բնության, նահապետական գերդաստանի հարուցած ազդակների կողքին առաջնային նշանակություն է ունեցել նաև Ակսել Բակունցի իրական լեզենդը:

Այժ բացելով մանուկ Հմայակը համապոլիտիկներից լսել է տարիներ առաջ գյուղում մի կարճ ընթացք աշխատած, բայց պայծառ հուշ թողած Ալեքսանդր վարժապետի մասին: Ի դեպ, դա եղել է Համո Սահյանի նոր ծնված ժամանակ: Իսկ գյուղից հեռանալուց անմիջապես առաջ (ինքն այդպես է հիշում՝ 1926 կամ 1927 թվականին) նրան բախտ է վիճակվում տեսնելու երբեմնի Ալեքսանդր վարժապետին, որ իբր և գյուղատնտես գալիս ու հարթում է հողային կոնֆլիկտը երկու հարևան գյուղերի միջև:

Երագած մարդուն տեսնելու հրաշքը երկու ցայտուն հուշ է թողնում Սահյանի մեջ՝ հիացմունքը նրա բարոյական ուժով և նախանձը, որ Բակունցի ձիու սանձը բռնել է ոչ թե ինքը, այլ իր դասընկերը: Այսդ եպոքը, որի մասին Համո Սահյանը պատմել է «Արևը բարձրանում է սարից» հոդվածում, ցույց է տալիս Բակունցի վճռորոշներ գործությունը ապագա բանաստեղծի գրական ծագումնաբանության մեջ: Բակունցի արձակից Սահյանի պոեզիային անցած գեղարվեստական ազդեցությունները ակնառու են թե՛ բնագրերում, թե՛ բանաստեղծի խոստովանություններում: Պոեզիան Համո Սահյանի էությունն է, գոյության բացառիկ իմաստը: Այդ մասին ունենք նրա չափածո խոստովանությունները («Ես ուրիշ տեղ չկամ») և իրական հավաստումները: Հարցագրույցներից մեկում նա այն միտքն է հայտնում, թե ինքը կա նաև որոշ այլ տեղերում, բայց դրանց մեջ կա միայն երգի միջոցով:

Բնությունը՝ որպես թեմա, հենց սկզբից հարագատ է եղել Համո Սահյանի բանաստեղծական մտածողությանը:

Տասնամյակների ընթացքում նա գրել է բնության մոտիվը վերարտադրող հարյուրավոր բանաստեղծություններ: Համանման երևույթների հաճախակի հոլովման

պատճառով նրա պոեզիայում գոյացել են բնության պատկերմանն առնչվող որոշ հոգնեցուցիչ նշաններ՝ կրկնություններ, թվարկումների գերառատություն, առկա խնկարագրություններ:

Անհամեմատ թարմ տպավորություն են թողնում այն գործերը, որոնց մեջ բնապատկերը փիլիսոփայականի մաս կամ խորհուրդ է ստանում, առնչվում տիեզերքի և մարդու ճակատագրի հետ: Այդ իմաստով նրա քնարերգության մեջ գտնում ենք տասնյակի ցավելի թարմ, գեղարվեստորեն տպավորիչ բանաստեղծություններ: Սահյանական պեյզաժը գերազանցապես ընդգրկում է հայոց երկրի Չանգեգուր կամ Մյունիք լեռնաշխարհը, առավելապես՝ Լոր գյուղի շրջակայքը: Բնապատկերի բաղադրիչները նախ անվանական հերոսներն են.

- Լեռներ (Գյազբել սար, Սալվարդ, Աղոթարանսար, Կապուտջիղ լեռ),
- Չորեր (Տատնաձոր, Դարբասի ձոր),
- Գետեր (Որոտան, Լորագետ, Բասուտագետ, Չորգորագետ):

Չարդանկարը՝ օրնամենտը, գոյանում է նաև գյուղական և մերձգյուղական լանդշաֆտի հասարակ անուններից: Դրանք պայմանականորեն կարելի է խմբավորել՝ ուշադրություն դարձնելով այն իրողությանը, որ համանման առարկաների տասնապատիկ կամ հարյուրապատիկ կրկնությունների մեջ ի վերջո ծնվում են խտացում-բանաստեղծություններ, և էականը դրանց ծնունդն է, ոչ թե նկարագրություններն ինքնին:

1. Քարերի աշխարհ՝ լեռ, սար, ժայռ, քարափ, քար:

«Քարափի վրա» փոքրիկ բանաստեղծության հերոսը իրեն զգում է քարափի գուգանորդ, գրեթե նույնանում նրա հետ:

Այս ենթաշերտի գործերից առանձնանում են «Մասրենին» (ընծայված է Մարտիրոս Մարյանին) և «Ժայռից մասուր է կաթում» բանաստեղծությունները, որոնց մեջ հասարակ թուփը մեկնաբանված է ամրության, կամքի և գեղեցկության ցուցիչներով:

Բայց լավագույնը թերևս «Անտառում» դարձյալ քրեստոմատիական բանաստեղծությունն է՝ անձնավորման տարերքով («Օրոր էր ասում աշունն անտառին, բայց դեռ անտառի քունը չէր տանում»), անտառային ձայներով, բույրերով ու գույներով, գոյության հավասարագոր կերպարներով, որ մարդիկ են՝ որսկան, փայտահատ, կենդանիներ՝ եղնիկն ու իր հորթը, ու բույսեր՝ կաղնի, իրար հետ զրուցող սոճի ու եղևնի, թեղի, սունկ: Անգամ անշունչ երևույթները անձնավորված ու ապրող են, և այս ամենը իսկապես շատ խորհրդավոր է, համահունչ՝ «անտառում խորին խորհուրդներ կային» մտքին՝.

Եղամն էր սունկի գլուխն արծաթում,
Մրսում էր կարծես վայրի նշենին,
Հանգստանում էր հողմը բացատում՝

Ականջն ամպրոպի ազդանշանին:

1. Կենդանական աշխարհ (ֆաունա)՝ հորթ, եղջերու, պախրա, քարայծ, շներ, ծիծեռնակ, լոր, ծղրիդ:

Այս ենթաշերտի գործերից է, օրինակ, «Ձորից եկավ ինչ-որ ճիչ» բանաստեղծությունը, ուր ներկայացված է պախրայի ծնելու պահը՝ հարակից սարսուռներով: Առավել հայտնի է «Հորթը»-թեք ձորականջին նստած հորթի դիմանկարը՝ ճշգրտորեն, անգամ մանրուքներով նկարելուց հետո բանաստեղծը բացում է փակագծերը՝ ասելով.

Մանկության աչքեր, դուք եք այդ հորթին

Մասրենիների արանքից նայում:

1. Ջրերի աշխարհ՝ գետ, առու, աղբյուր, ջրվեժ, այդ ջրերում ապրող ձուկ (հաճախ՝ կարմրախայտ):

Այս ոլորտի գործերից խիստ տպավորիչ է «Ձկնիկն առվին խուտուտ տվեց» փոքրիկ բանաստեղծությունը, որի ութ տողերը պատմում են գվարճալի, շարժուն մի պատմություն, որ համապարփակ անձնավորում է².

Ձկնիկն առվին խուտուտ տվեց,

Եվ առուն՝ պարզ ու անբիծ

Քրքջալով ուշաթափվեց

Ու ձորն ընկավ

քարափից...Չարկվեց քարին,

ուշքի եկավ, Շուրջը նայեց

կասկածով

Եվ մի կապույտ ժպիտ շուրթին՝

Ճամփա ընկավ դեպի ծով:

Ի դեպ, ջրի՝ առվի կամ, ասենք, ջրվեժի ուշաթափվելու պատկերը շատ սիրված է Սահյանի պոեզիայում և հանդիպում է էլի մի քանի անգամ:

Նման առանձնացող բանաստեղծությունների ծնունդը հետևանք է տասնամյակներ ձգվող անդուլ գեղարվեստական աշխատանքի: Այդ աշխատանքի ընթացքում Սահյանը գտել է բնության գեղարվեստականացումը խորացնելու մի քանի փոխկապակցված ուղիներ.

- Բնության պատկերի մատուցումը տարածական և ժամանակային մեծ չափումների մեջ:

«Գիշերն այս գիշեր» բանաստեղծության հերոսները գիշերով գրուցում են անտառում, և իրենց թվում է՝ լսում են, թե ինչ են խոսում հեռու-հեռավոր մոլորակները:

¹ՀամոՍահյան,Գրչի,խոսքի,խղճիկշիռը,էջ՝176

²«Գրականթերթ»,1978,թիվ26:

Նման մի պատկեր, ի դեպ, ունի Լորկան, որը իրար կողքի է դնում «տերևի պոեմը» և «մոլորակների պոեմը»: Որոշ ընտիր գործերում բնապատկերների մեջ խտանում է աշխարհաստեղծման զգացումը, զգացվում է նախնականության շունչը: Այս տեսակետից Սահյանի լավագույն էջերից է «Քարափների երգը» ժողովածուի առաջին բանաստեղծությունը, որ վերնագրված է «Լուսաբաց»: Լույսի հպումից շարժվում ու արթնանում է ամբողջ բնությունը, սարսուռ են ապրում նրա բաղադրիչները, արթնանում է նաև ժամանակը, որը չափվում է դարերով.

Լույսը առավ սարին,

Սարսռում է սարը.

Սարերը վեր թռան:

Հավքն արթնացավ ծառին,

Սարսռում է ծառը.

Ծառերը վեր թռան:

Քարայծն ելավ քարին,

Սարսռում է քարը.

Քարերը վեր թռան...

Եվ ինձ մի պահ

թվաց՝ Քարերի տակ

քնած Դարերը վեր

թռան:

- Բնության մարդկայնացումը կամ անձնավորումը:

Այն հարցին, թե ինչու «քարափների երգը» սկսվել ու չի ավարտվում, Համո Սահյանը պատասխանել է. «Քարափների երգը» բնության մարդկայնացման և մարդու բնականացման խնդիրն է, որն արվեստի մեջ երբեք չի ավարտվելու, իսկ ինձ համար այն ավարտվելու է իմ կյանքի հետ»:

Սահյանի գործերում սփռված են բնության տարրերի մարդկայնացման՝ անձնավորման կամ դիմառնության հարյուրավոր դեպքեր: Գետը՝ Որոտանը, բանաստեղծի հարազատ եղբայրն է: Եղեգը մարդահասակ է: Ձորը ուզում է կույ տալ արեգակին, սա խաբում է ու հեռանում, և ձորը խռովում է: Քամին համբուրում է տերևին և ծիծաղում անտառի վրա («Քամու համբույրը»): Աշունն անտառին օրոր էստում: Կաղնին Սողոմոնի մաստուն է:

Այս երևույթի բացատրությունը Սահյանը փորձել է տալ նաև

բանաստեղծությունների մեջ: «Որո՞նում եմ ես» ծրագրային ծավալուն բանաստեղծության մեջ նա բացում է որոշ փակագծեր: Մարդիկ զարմանում են իր արտասովոր արհեստի վրա, թե ինչպես է ինքը քարափը դարձնում պոզավոր մի եզ, ամպը՝ հարսնացու աղջիկ, լեռնային գետը՝ նժույգին նստած հեծյալ: Ուրեմն՝ բանաստեղծի արհեստը բնության մարդկայնացումն է: Բայց սա ընդունելուց հետո Սահյանը նաև բացատրում է, որ դրանով ինքը որոնում է իրեն, առհասարակ մարդուն.

Բայց ես նրանց մեջ ինձ եմ որոնում,

Ձեզ եմ որոնում: Որոնում եմ ես

Ոտքերը հողոտ, ճակատն արևոտ,

Իմ սրտի ուզած մարդամոտ մարդուն...

- Մարդու ճանաչումը բնության միջոցով:

Հարցազրույցներից մեկում, հերթական անգամ խոսելով բնության ու մարդու խորը փոխառնչության մասին, Համո Սահյանը հետաքրքիր զարգացում է տեսնում իր պոեզիայում:

Ըստ դրա՝ ինքը նախկինում բնությունը ճանաչում էր իր միջոցով, իսկ հիմա իրեն է ճանաչում բնության միջոցով: Եթե առաջ գրում էր «լեռան ճակատ», հիմա մարդու կրծքի մասին ասում է «զանջ»³:

Չմոռանանք, որ բանաստեղծը քարափի միջոցով է ճանաչում ոչ միայն ինքն իրեն (քարափի զուգանորդ, քարերից բուսած բանաստեղծ), այլև իր քնարերգության կենտրոնական հերոսին՝ պապին: Սահյանը ունի այս երևույթի խորը ըմբռնումը, նույնիսկ ծրագիրը: «Դու փոխ ես տվել» բանաստեղծությունը ծավալուն երկխոսություն է խելոք ու խոհեմ մայր բնության հետ, որին կոչում է «ամենահին ու ամենանոր ամենապոեմ»: Նա է բանաստեղծին փոխ տվել իր աչքերը, ձեռքերը, ոտքերը, ականջները, սիրտը՝ ինքն իրեն՝ բնությանը, ճանաչելու համար.

Դու փոխ ես տվել իմ այս աչքերը,

Որդու նրանցով ինքդ քեզ նայես...

- Բնության մարդկայնացման և մարդու բնականության զուգորդումը նույն բանաստեղծության մեջ:

Այս համադրությունը Համո Սահյանի գեղագիտական երազանքն է: «Անձնավորված, մարդացած բնություն և բնական մարդ. Ահա իմ հավատոհանգանակը կյանքում և արվեստում»,-մի առիթով ասել է նա:

Հավասարազոր երկու եզրերի զուգադրումից Սահյանի պոեզիայում ծնվել են մի քանի փայլուն բանաստեղծություններ, որոնք արդեն արվեստի կայացած փաստեր են և

³Համո Սահյան. Բանաստեղծը, մտածողը, մարդը, էջ՝ 249:

կարիք չունեն հեղինակային հավելյալ բացատրությունների: Ահա «Զարափների երգը» ժողովածուի «Իջավ սարյակը դաշտում» բանաստեղծությունը.

Իջավ սարյակը դաշտում-ծիլ էր կտուցին.-

Շուրթիս վրա մի կանաչ տող էր թայրտում:

Արտից տատրակը թռավ-հասկ էր կտուցին.-

Շուրթիս վրա մի կարմիր տող էր թայրտում:

Ծիծառն անցավ երկնքով- ամպ էր կտուցին.-

Շուրթիս վրա մի դեղին տող էր թայրտում:

Կռռաց ագռավը ձորում-ձյուն էր կտուցին.-

Մրտիս վրա մի ճերմակ դող է թայրտում:

Մի ամբողջ կյանքի պատմություն ամփոփված է ութ տողերի մեջ: Մի որոշ իմաստով կարելի է մտածել, որ այս բանաստեղծությունն ունի ընդամենը երկու տող, որի միայն որոշ բառեր են փոխվում:

Ադամանդյա այս սեղմության մեջ կան նաև չասված բառեր,երևույթներ ու կերպարներ: Գլխավոր կերպարը մարդն է, բայց նա սովորական էակ չէ, այլ բանաստեղծ. դա մենք զգում ենք «տող» բառից: Տրված է մարդու կարճատև կյանքի ընթացքը տարվա եղանակների արագ հերթագայությամբ, բայց չկան գարուն, ամառ, աշուն, ձմեռ բառերը. դա էլ կռահում ենք կանաչ-կարմիր-դեղին-ճերմակ քառանիստ գունապատկերից:

Բանաստեղծության եզրափակիչ մասում կա վախճանի, մահվան գաղափարը, իսկ դրա մասին ասում է երիցս հնչած «տող» բառի հետ վերջում ներքին հանգ կազմող «դող» բառը:

Այս և դեռ ուրիշ ենթիմաստներ թաքցնող այս բանաստեղծությունը զուգահեռականության ծնունդ է, բնապատկերային չորս թռչուն-խորհրդանիշերի (սարյակ, տատրակ, ծիծառ, ագռավ) և բանաստեղծ մարդու կյանքի չորս փուլերի (մանկություն, երիտասարդություն, հասունություն, ծերություն) անթերի զուգադրման արդյունք

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ուսումնասիրությունների հիմնական եզրահանգումներն են.

- Այսպիսով նշենք, որ Համո Սահյանը XX դարի 2-րդ կեսի հայ ազգային, խոհափիլիսոփայական պոեզիայի երևելի ներկայացուցիչներից է: Նրա ստեղծագործությունն առանձնանում է հայրենի բնաշխարհի ու մարդու նկատմամբ անհուն սիրով և բնապատկերների գեղարվեստական բազմազանությամբ:
- Բնությունը՝ որպես թեմա, հենց սկզբից հարազատ է եղել Համո Սահյանի բանաստեղծական մտածողությանը: Տասնամյակների ընթացքում նա գրել է բնության մոտիվը վերարտադրող հարյուրավոր բանաստեղծություններ: Համանման երևույթների հաճախակի հորվման պատճառով նրա պոեզիայում գոյացել են բնության պատկերմանն առնչվող որոշ հոգնեցուցիչ նշաններ՝ կրկնություններ, թվարկումների գերառատություն, առկա խնկարագրություններ:
- Համո Սահյանը իր պոեզիայում բնությունը նկարագրում է միևնույն ժամանակ լուռ, ու աղմկոտ, ոչինչ չասող ու ամեն ինչ ասող, անկոտրուն ու սրտաբաց, արթուն բայց քնած:
- Բնության և մարդու միասնություն, այլ կերպ՝ գրականության հերմենեւտիկա՝ գիտակցության ու կեցության գեղագիտական մեկնաբանությամբ. այսպես կարելի է բնութագրել Սահյանի պոեզիան: Բանաստեղծի խոսքի պատկերավորության ներքին կառուցակարգը բնապատկերների մի ուրույն շղթա-շարժում է, որտեղ յուրաքանչյուր օղակ բնության մի մասնիկն է, և այդ մասնիկները, միմյանց լրացնելով, փոխներթափանցելով, ստեղծում են մի աշխարհ, որտեղ բնությունն ու մարդը միաձույլ են, փոխկապակցված և որտեղ ժամանակի կատեգորիան հավերժությունն է:
- Սահյանի գունային համակարգը և առհասարակ գունային զգացողությունը նրա պատկերային համակարգի անբաժան և առավել բնութագրող տարրերից է: Ավելին, գույնը հաղորդակցման միջոց է դառնում նրա մի շարք ստեղծագործություններում: Սահյանի նորարարություններից է գույնի, բույրի գեղագիտական ընկալումն ու դրանց բանաստեղծական դրսևորումները: Բույրի գեղագիտական ընկալումը գրականության մեջ նկատվում է Սայաթ-Նովայի արվեստում՝ «Հուտով հիլ, միխակ, դարչին, վարթ, մանիշակ, սուսանբարխա...», Բակունցի արձակում՝ «լաջվարդ շապիկի բույրը» եւ այլն, սակայն Սահյանը համի,

հոտի, գույնի գեղագիտական բացառիկ ընկալմամբ հայ բանաստեղծությունը
բարձրացրեց որակապես նոր աստիճանի:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆՑԱՆԿ

1. Դասագրքեր, մենագրություններ
2. Համո Սահյան, Գրչի,խոսքի, խղճիկչիռը, 452էջ,
3. Համո Սահյան. Բանաստեղծը, մտածողը, մարդը, 582էջ,
4. «Գրականթերթ», 1978,թիվ26: